

شہزادہ سیف الملوک دا کردار

ڈاکٹر حنا خان

اسٹنٹ پروفیسر پنجابی

لاہور کالج فار وومن یونیورسٹی، لاہور

CHARACTER OF PRINCE SAIFUL MULOOK AN ANALYTICAL STUDY

Hina Khan, PhD

Assistant Professor of Punjabi

Lahore College for Women University, Lahore

Abstract

Mian Muhammad Bukhsh is very popular with the people of the Punjab and his poetry is recited widely with love and interest. Many of his couplets have become proverbial especially the lines from Saiful Mulook. Saiful Mulook is the master piece of Mian Muhammad Bukhsh. This article basically deals with the central character of Saiful Mulook. This character has been studied in light of twentieth century psychologists' views. Different scholars' views have also been offered to define the symbolic aspect of the character.

Keywords:

Adler, Mian Muhammad Bakhsh, Sarif Kunjahi, Dr. Ismatullah Zahid, Tanvir Husain, Dr. Naheed Shahid.

سیف الملوک مصر دے حاکم شاہ عاصم بن صفوان دا اکلا پتری جیہڑا دہنوں بڑیاں متاں مراداں مال ملیا سی۔ شہزادہ اپنے پیو دلوں تحفے دے طور تے ملن والیاں مہراں اُتے پری بدلیج الجہال دی تصویر دیکھ کے اوہدے تے عاشق ہو جاندا اے۔ گھر والیاں دے روکن ٹوکن دے باوجود اوہ اوس پری دی تلاش وچ نکل کھلوندا اے۔ تلاش دے ایس سفر وچ او بڑیاں اوہ کڑاں سہندا اے تے اوہدے ساتھی جیہڑے ایس سفر وچ اوہدے مال ہوندے نیں اوہناں وچوں کجھ وچھڑ جانداں نیں تے کجھ مر جانداں نیں۔

سیف الملوک کیوں جے ایس قصے دا ہیرو اے ایس لئی میاں صاحب نے ایس کردار نوں بناون تے سنوارن لئی بڑی محنت کیتی اے تے لہہدے وچ اوہ تمام خوبیاں پیدا کیتیاں نیں جیہڑیاں اک داستان دے ہیرو وچ ہونیاں چاہیدیاں نیں۔ جیکر دو جے قصیاں یاں داستاناں دا مطالعہ کیتا جاوے تاں ایہہ گل نتر دی اے پئی جیہڑیاں داستاناں یاں قصیاں وچ مافوق الفطرت کردار یاں واقعات دا سہارا لے کے کہانی مرتب کیتی جاندی اے۔ اوہدے وچ ہیرو یاں مرکزی کردار وچ حسن تے خوبصورتی جیسے ظاہری گناں توں دکھ بہادری، جرأت، جذبہ، ہمت تے جوانمردی ورگیاں خوبیاں ضرور ہوندیاں نیں۔ لہہدے توں دکھ ایہہ گل وی ضرور اے پئی لہہناں داستاناں وچ انسانی کردار ای اوہناں مافوق الفطرت کرداراں اُتے غالب آوندے نیں تے اخیر تے کامیابی حاصل کردے نیں۔ میاں محمد بخش ہوراں دی ایس داستان / قصے نوں پڑھدیاں دی ایہو گل ساہمنے آوندی اے پئی شہزادہ سیف الملوک وی ساریاں اوکڑاں، پریشانیاں تے تکلیفاں حتی کہ جتاں بھوتاں تے دیوداں دا مقابلہ کردیاں انت نوں اپنی منزل تک اپڑ جاندا اے۔ لہہدے توں لکھاری شاید ایہہ ثابت کرنا چاہندے سن پئی جے جذبے سچے تے صادق ہون مالے رب دی رضا شامل ہووے تاں انسان نوں اوہدی منزل تے اپڑن توں کوئی مخالف یاں ویری طاقت نہیں روک سکدی اے تے اوہ اپنی منزل تے ضرور اپڑ جاندا اے۔ ایسے حوالے مال میاں محمد بخش اپنی سیف الملوک وچ انج لکھدے نیں:

مردا ہمت ہار نہ مولا مت کوئی کہے نمردا

ہمت مال لگے جس لوڑے پائے باجھ نہ مردا (۱)

جیکر نفسیاتی حوالے مال دیکھیا جاوے تاں سیف الملوک دا کردار اوہناں ساریاں
خوبیاں تے خصوصیتاں دا حامل کردار اے جیہڑیاں میاں محمد بخش ہوراں دے لاشعور وچ کدھرے
موجود سن۔ اپنیاں ساریاں سدھراں، جذبیّاں، محسوسات تے احساسات نوں میاں صاحب نے
سیف الملوک دے سراپے وچ ڈھال دتا اے۔

ایس سلسلے وچ جیکر ویہویں صدی دے نفسیات دے سرکڈھویں ماہراں دے وچاراں
نوں کھ رکھیا جاوے تاں ای گل دی وضاحت بہتے چنگے ڈھنگ مال کیتی جاسکدی اے۔ ایہناں
ماہراں وچ فرائیڈ، ژونگ تے ایڈلر دے ماں بہتے سرکڈھویں نیں۔ ایہناں وچوں وی ایڈلر دے دو
نظریے احساس کمتری (Inferiority complex) احساس برتری (Superiority Complex)
بہتے مشہور ہوئے۔ احساس کمتری نوں ”خلط کمتری“ وی آکھیا جاندا اے۔ ایہدے بارے اُردو
جامع انسائیکلو پیڈیا وچ انج درج اے:

”ایڈلر کی اصطلاح میں وہ خبط جو انسان کے ذہن میں اپنی حقیقی یا خیالی
کوٹاہیوں کے احساس سے پیدا ہو جائے۔ دوسروں کے مقابلے میں اپنی
کمتری کے احساسات کو بھلانے یا غلط ثابت کرنے کی کوشش سے انسان کے
رویے میں اس قسم کی تبدیلی پیدا ہو جاتی ہے۔ اس کوشش میں ناکامی اور
اعصاب زدگی کا مرض پیدا کر دیتی ہے۔ مگر کوشش کامیاب ہو تو قابل قدر
ذاتی یا معاشرتی مقاصد کے حصول کا ذریعہ بن جاتا ہے۔“ (۲)

ایڈلر دے نظریاں موجب جیہں بچے نوں کوئی جماند رنج ہوندی اے اوہ اوہنوں تن
طریقیاں مال دور کرن دی کوشش کردا اے۔ پہلاں اوہ اپنے جسم دے جیہں جھے وچ معذوری
اے اوہنوں دور کرن دی کوشش کردا اے یاں فیر اوہ اپنے جسم دے کسے ہور جھے ول توجھو دھا کے

اپنی ایس گھاٹ نوں دور کر دے۔ تیجا طریقہ ایہہ دے پئی اوہ اپنی جسمانی کمزوری نوں دور کرن دی تھاویں اپنیاں ذہنی صلاحیتاں نوں ودھاون دی کوشش کرے گا۔

انچے ای ایڈلر دے آکھن موجب بچیاں دے جمن دی ترتیب دی اوہناں دی شخصیت اُتے اثر انداز ہوندا اے۔ ایس لئی اوہ کسے وی شخصیت وچ جمن دی ترتیب یعنی Birth Order دی اہمیت نوں اُجاگر کر دیاں پہلے بچے (First child) بارے انچ گل کر دے نیں:

"First child more often felt a sense of superiority
tend to be relatively solitary and more conservative
than the other." (۳)

”بچے (Middle Child) بارے اوہناں دے وچار نیں:

"He has a model in the older child, must share, attention from beginning. He wants to be ambitious and wants to be at least as good as the older child. He constantly try to surpass the older child. He may feel difficulty in role of follower." (۴)

جد کہ ساریاں مالوں نکلے بچے یعنی The Youngest Child بارے انچ جانکاری دیندے

نیں:

"He is likely to be the most pampered in a family with more than one child. Youngest children are the second most likely source of problem children, just behind first children on the other hand, the youngest may also feel incredible inferiority." (۵)

ایڈلر دے ایہناں ای وچاراں نوں رفیق جعفر ہوریس انچ پیش کر دے نیں:

”بچے کی ذہنی تربیت میں بچے کی ترتیب ولادت (Birth Order) کا بہت زیادہ دخل ہے پہلے بچے کو اُس وقت تک بہت توجہ دی جاتی ہے جب تک دوسرا بچہ پیدا نہ ہو جائے دوسرے بچے میں عدم تحفظ کا احساس پیدا ہو جاتا ہے اور وہ اپنے ماں باپ اور بعد میں دوسرے لوگوں سے نفرت کرنے

گلتا ہے۔ ایسے بچے عموماً ماضی میں بہت دلچسپی لیتے ہیں کیونکہ اُس وقت انہیں بہت توجہ ملتی تھی۔“ (۶)

ایڈلر دے ایس نظریے نوں مکھ رکھیے ناں ایہہ گل نتر کے ساہنے آوندی اے پئی زیادہ تر بھیڑیاں عادات پلٹھی دے بچیاں وچ ہوندیاں نیں کیوں جے اوہ حاکمانہ طبیعت دے مالک ہوندے نیں دو جا ایہہ پئی وچکارا بچہ یاں تے غفلت زدہ ہوندا اے تے یاں فیر انقلابی۔ جد کہ ساریاں توں چھوٹا بچہ مساکلی بچہ یاں Problem Child ہوندا اے۔ جسمانی معذوری توں دکھ آں دوالے دے لوکاں دے سلوک تے رویاں پاروں دی بچہ احساس کمتری دا شکار ہو جاندا اے۔ کیوں جے بچے نوں جیس قسم دا ماحول مہیا کیتا جاوے گا اوہدی نفسیات وی اوہی طرح دی ای ہووے گی۔ ایڈلر دے ایس نظریے موجب جیس بچے نوں جماندرو کوئی جسمانی کمزوری یاں معذوری ہووے اوہ اوہنوں دوریاں گھٹ کرن لئی جیہڑے طریقے اپناوندا اے اوہناں دے حوالے نال ایڈلر دے وچار نیں:

"The individual's attempt to over come imagined or real inferiorities or weakness by developing her or his abilities.

Adler beleived that compensation was normal and he said we often make up for a weakness in one ability by excelling in a different ability. The example, one person may be a mediocre student but compensate for this by excelling in athletics." (۷)

جد کہ ٹونگ اوہ پہلا بندہ سی جنے درون بین تے بیرون بین یاں Introverted and Extroverted Personality دی وضاحت کیتی اوہدے نیڑے:

"Introverts tends to be preoccupied with the internal world of their own thoughts feelings and experiences. They generally are contemplative and aloof. Extroverts tend to be interested in the external world of people and things. They are more likely to be out going, talkative and friendly instead of reclusive." (۸)

ایڈلر تے ژونگ دے لہناں وچاراں دا ویروا کردیاں ایہہ پتا لگدا اے پئی میاں محمد بخش اک دورن بین یاں Introverted انسان سن۔ جیہناں نے اپنے ماحول تے آل دوالے توں علیحدگی اختیار کیتی ہوئی سی، پر اوہناں شہزادہ سیف الملوک وچ اوہ تمام صفتاں بھر دتیاں جیہناں توں اوہ آپ دا بنجے سن۔ میاں صاحب کیوں جے چھوٹے سن ایس کر کے اوہناں گدی نشین ہووون توں انکار کردتا۔ شریف کنجاہی ہوراں دے آکھن موجب:

”میاں صاحب تن بھرا سن۔ وڈے داناں بہاول بخش سی تے سیف الملوک
اہناں دے آکھے تے ای لکھی گئی سی۔ چھوٹے داناں علی بخش سی۔ کہندے
نیں جے باپ نے مرن توں پہلاں گدی تے ٹٹھمن داٹنا میاں صاحب
دے ماں پایا پر آپ نے ایہہ پگ وڈے بھرا دے سراہیہ آکھ کے رکھ دتی جے
میں دنیا دے لٹاکیاں جوگا نہیں تے گل وی سچ سی۔“ (۹)

سو شریف کنجاہی موجب میاں محمد بخش ہوریں اک غفلت زدہ بچے (Ignored Child) سن۔ ایہدے توں دکھ گلھڑا ہونا وی کارن ہو سکدا اے۔ ہو سکدا اے پئی اوہ اپنے ہم عمراں وچ بہہ کے اپنے ایس مرض پاروں اپنے آپ نوں اوہناں توں دکھ سمجھدے ہون۔ تے ایہہ وی ہو سکدا اے پئی اوہناں دے آل دوالے دے لوک تے اوہناں دے ہان دے منڈے اوہناں دا مذاق اڈاوندے ہون جیہں پاروں اوہ احساس کمتری دا شکار ہو گئے۔

فیر جدوں اوہناں دے بھرا جیہڑے اوہناں دے مرشد وی سن اوہناں نے آپ نوں
ایہہ قصہ لکھن لئی آکھیا تاں وی اوہناں اپنے ایس نمائے پن دا اظہار انج کیتا:
طبع ضعیف اُداسی جیوڑا گھت جمیعت سی دل
جانے رب محمد بخشا اوس گھڑی دی مشکل
اس کم اندر بھلی فراغت تیز طبع ہوشیاری
میرے کول نہ آہیاں ترائے عقل دتی پھر یاری (۱۰)

انج سیف الملوک دی تخلیق دا کارن احساس کمتری نوں قرار دتا جاسکدا اے کیوں جو

میاں صاحب دنیا داری دے معاملیاں توں ہمیش دو رہے تے فیر جتے دی بج نے ایس احساس
نوں ہوو دھایا ہووے گا۔ ایس پاروں اوہناں قلم پھڑی تے اپنیاں صلاحیتاں دا لوہا منوان لئی
شاعری دا راہ پھڑیا۔ شہزادہ سیف الملوک وچ اوہناں دا اندر لا مہاندہ رکھالی دیندا اے۔ شریف
کجی ہی ہوراں دے بقول:

”اپنا آپ منوان دی خواہش ہر اک وچ ہوندى اے کوئی ایس کم نوں کسے
طرح پورا کردا اے تے کوئی کسے طرح، کوئی کم سنوار کے تے کوئی وگاڑ کے،
جیہناں نوں کوئی جماندو کھڑ ہوندا اے اوہ اپنا آپ منوان لئی مال دیاں مالوں
دکھری راہ کڈھ لیندے نیں۔ ایسے توں سیانا کھان بنایا جاندا اے جے کانیاں
تے لگیاں دی اک رگ دکھری ہوندى اے۔ میاں صاحب وی شاعر نہ
ہوندے تے آس پاس دیاں وچ اوہناں دامن کس گلوں ہوندا۔“ (۱۱)

سومیاں صاحب نے اپنی کمزوری نوں اپنی طاقت بنا کے سیف الملوک دی شکل وچ لوکاں
ساہنے لیاں اے۔

میاں محمد بخش ہوراں اپنی ذاتی خامی نوں بچا رگی تے مایوسی نہیں بنن دتا، ایس سبھ پاروں
اوہناں دی خود اعتمادی وچ کمی ضرور آئی، پر فیر اپنے عزم تے کوشش مال اوہناں اپنے ایس احساس
نوں ایہہ آکھ کے اپنی طاقت بنالیا:

جو شاعر بے پیڑا ہو دے سخن اوہدے دی رُکھے
بے پیڑے تھیں شعر نہ ہوندا اگ بن دھواں نہ دھکھے (۱۲)

جیکر میاں محمد بخش تے اوہناں دے رچے ہوئے کردار سیف الملوک دا موازنہ کیجا جاوے
تاں ایہہ ثابت وی ہو جاندا اے۔ ایس حوالے مال ڈاکٹر ماہید شاہد ہوراں دے وچار انج نیں:

”میاں محمد بخش دی حیاتی تے نظر ماریے تے اسیں اوہناں دیاں محرومیاں
توں واقف ہونے آں۔ میاں صاحب دیاہ نہ کیتا فیر اوہناں نوں گلہڑ سن۔
عملی طور تے حیاتی وچ اوہ دنیا داری دے کم نہ پئے۔ انج نفسیاتی سطح تے

او ہناں اپنیاں محرومیاں نوں سیف الملوک جیہے شہزادے دی علامت بنایا
 جیہڑا خوبصورت، بہادر جنگجو سی تے اجیہا ادھی کہ اک ان ڈٹھی صورت تے
 عاشق ہو یا تے اوہدی تلاش وچ نکل پیا تے اوہنوں حاصل کر کے رہیا۔ انج
 میاں صاحب نے اپنیاں اوہناں خواہشاں تے آدرشاں دی گل کیتی جو دنیا
 دی حیاتی وچ حاصل نہ کر سکے۔ شہزادے سیف الملوک دے روپ وچ
 میاں صاحب اپنے اندر لکے ہوئے عاشق حقیقی تے بہادر نوں لبھیا جیہڑا
 تصوف دیاں منزلاں طے کر دا اے تے عام انسان وانگوں زبردست جدوجہد
 دی علامت وی بن دا اے۔“ (۱۳)

سومیاں صاحب نے سیف الملوک دے کردار وچ اوہ ساریاں صفتاں بھردتیاں جیہناں
 توں اوہ آپ محروم سن۔ شہزادہ ساریاں مشکلاں، مصیبتاں نوں جردا اے تے اوہناں دا بہادری نال
 مقابلہ کردیاں اخیر اپنی منزل بدلیج الجہال تیکر اپڑ دا اے، پر میاں صاحب آپ تے دنیا نوں چھڈ
 کے کوشہ نشین ہو گئے سن۔ اوہناں اپنا حال اک ہارے ہوئے انسان ورگا بنایا سی۔ ایس بھنوں
 دیکھدیاں ایہہ گل آکھی جاسکدی اے پئی جیکر میاں محمد بخش حیاتی وچ شکست خوردہ نہ ہوندے تاں
 اوہ کدے وی سیف الملوک ورگا جاندار کردار تخلیق نہیں سن کر سکدے ایہہ ساریاں چیزاں اک
 باوقار شخص دا احساس شکست تے احساس محرومی ای اے۔ جیہذا ذکر پہلے کیتا جا چکیا اے۔
 سیف الملوک دے کردار نوں علامتی طور تے دیکھیا جاوے تاں ایس اک کردار نوں
 میاں صاحب نے کئی چیزاں دی علامت بنا کے پیش کیتا اے۔ جیویں ڈاکٹر لیتھ باہری اپنے اک
 مضمون وچ ایس حوالے نال انج گل کردے نیں:

”سیف الملوک حسن دی تلاش وچ انسان دا ڈونگھا پینڈا اے۔ حسن دے
 بھکھے شاعر دا سفر اے، جیہڑا اُمید دا کاسالے کے ٹر پینڈا اے اتے کدی وی
 ہار نہیں مندا۔“ (۱۴)

کوہ کیتی جاوے تاں سیف الملوک دی آڑوچ میاں صاحب آپ کھلوتے نظری آوندے
 نہیں۔ جیہڑے آپ وی حسن دے بھکھے سن تے جیہناں نوں گلہڑ ہوون پاویں روکر دتا گیا سی۔
 سیف الملوک بہادر، باہمت تے جنگجو ہوون دے نال نال اک حساس انسان وی سی۔
 جیہڑا لوکاں دے دکھ نوں اپنا دکھ سمجھدا سی۔ جیہدا مقصد صرف محبت تے انسان دوستی سی۔ جیہڑا آپ
 دکھ سہندا تے دوجیاں نوں آرام دیندا سی۔ میاں صاحب دے بقول:

جہاں پیار محبت ہوندے ایسے حرفے کردے

سجن ستا نہیں جگاؤں آپ ہوون جے مردے (۱۵)

میاں محمد بخش ہوراں دے نیڑے ایہہ فتح سیف الملوک دی نہیں سگوں عشق دی فتح اے۔
 جیہدے ساہمنے عقل دیاں دلیلاں بے اثر تے بے معنی ہو جاندیاں نیں۔ عشق ای اوہ جذبہ اے جیہڑا
 انسان نوں اگے توں اگے لئی ٹوردا اے تے عشق ای اے جیہڑا بندے دیاں ستیاں صلاحیتاں نوں جگا
 کے اوہدے کوچ ہمت تے جذبہ پیدا کردا اے۔ میاں محمد بخش ہوریں آکھدے نیں:

عاشق نا امید نہ ہوؤں دن دن لمیاں آساں

جے سو وار کڈھیرن درتوں گوکن کدے نہ جاساں (۱۶)

ایس حوالے نال ڈاکٹر لیتیک باہری ہوراں دا آکھنا اے:

”عشق دی راہ دیاں مصیبتاں اوس دیاں ستیاں صلاحیتاں نوں جگا دیندیاں
 نیں۔ اوس دا نا تا زندگی دیاں سچیاں تے تلخ حقیقتاں نال جوڑ دیندیاں نیں۔
 مصیبتاں تے دکھاں دی گرد عشق روح نوں چمکاندی چلی جاندی اے تے
 اوکھیاں تے ڈونگھیاں پینڈیاں توں گذرن بعد سیف الملوک جیسے آرام
 طلب تے زندگی توں دور کھلوتے شخص دی زندگی دے سمندر دے تھپڑے
 کھا کے زندگیاں دی اصل حقیقتاں توں آشنا ہو جاندے نیں ذہن تے دل
 دے لکھاں بند درتے کھل جاندے نیں تے اوہناں دی شخصیت وچ

درمندی، انسان دوستی، پہاڑ جہا حوصلہ تے شیراں ورگی ہمت پیدا ہو جاندی
اے ایہہ سبھ خوبیاں عشق دا جذبہ ہی عطا کر دے۔“ (۱۷)

ایہو اوہ جذبہ اے جنے سیف الملوک جیسے ماز تے لاڈ پیار نال پلے ہوئے شہزادے نوں
ایس قابل بنلایا پئی اوہ جتناں، بھوتاں، دیوتاں تے ہور مافوق الفطرت مخلوقاں نال مقابلہ کر دیاں اپنی
منزل دل پیر و دھاندا اے۔ عشق دی راہ وچ کدھرے کدھرے ایہیے موڑ وی آوندے نیں تے انسان
دا ایہیے حالات نال وی واہ پنیدا اے جیہناں وچوں نکلن تے آگے ودھن دی کوئی صورت دکھائی نہیں
دیندی تے بندہ ہمت ہار جاند اے۔ ایس داستان وچ شہزادہ سیف الملوک نال وی ایہو ہویا۔

کئی سوچھو ناں آکھنا اے پئی مثنوی دے کرداراں وچ تضاد نہیں ہونا چاہیدا مطلب ایہہ وے
پئی جیکر کوئی کردار بہادر اے تاں اوہناں مڈھ توں اخیر تیکر بہادری رہنا چاہیدا اے۔ ایہہ نہ ہووے پئی
اوہ بزدلی دکھاوے۔ ایس سلسلے وچ تنویر حسین ہوریں اپنے معیاراں دا اظہار انج کردے نیں:
”تمام کرداروں کی خوبیوں میں ایک خاص قسم کا اتحاد ہونا چاہیے۔ مثلاً کسی
جگہ مثنوی میں کسی شخص کو بہت بہادر کہا گیا ہے تو اگلے صفحات میں اسے
بزدل ثابت کر دیا جائے۔ اگر کوئی ایماندار ہے تو آگے چل کر مثنوی نگار اسے
بے ایمان کہہ دے۔ یہ مثنوی کی بہت بڑی خامی ہوئی۔“ (۱۸)

جیکر ایس حوالے نال سیف الملوک دے کردار نوں جانچیا جاوے تاں میاں محمد بخش
دے قصے وچ وی سیف الملوک ورگا بہادر شہزادہ کجھ تھاواں تے حالات توں دل برداشتہ ہو کے
روون لگ پنیدا اے یاں فیر اپنی موت دی دعا منکن لگ پنیدا اے۔ جیویں:

پھر اوہ مورت شاہ پری دی کڈھ کے باہر حجابوں
چُجم اکھیں مونہہ متھے لاوے روئے وڈھ حسابوں (۱۹)
سیف الملوک حقیقت اپنی کھول سنائی ساری
یار یاراں دے دکھ وڈاندے کر کر گریہ زاری (۲۰)

کرے ارادہ ایہہ شاہزادہ ماراں پیٹ کٹاری
اس سختی دے سخت عذابوں چھٹے جند بیچاری (۲۱)

حقیقی معصیاں وچ یاں تصوف دی رونال دیکھیں ناں انسان اکثر حالات وچ مایوسی دا شکار
ہو جاندا اے تے فیر ایسے شدید مایوسی دے عالم وچ ای اوہنوں امید دی کرن دکھالی دیندی اے۔
رونا انسان دی جبلی کمزوری اے تے اوہدی فطرت دے عین مطابق اے جدوں اوہ
کسے کم وچ ناکام ہوندا اے ناں روکے ای اپنے دل دے بھارنوں گھٹاندا اے۔

بالکل ایہو حال سیف الملوک دا وی سی۔ اوہ اپنے ایس اوکھے تے کٹھن سفر وچ گھبرا کے
مایوسی دا شکار ہو جاندا اے، پر ایسے مایوسی وچ ای اوہنوں کوئی چیز اگے ودھن لئی اکساندی اے تے
اوہ پوری ہمت، جذبے، تے بہادری نال اک وار فیر حالات دا مقابلہ کرن لئی تیار ہو جاندا اے۔
سیف الملوک دی مثال سلوک دی راہ اُتے ٹرن والے جیسے پاندھی دی اے جیہڑا اپنے نال دیاں
تے اپنے توں کمزور انساناں وانگ راہ دیاں اوکڑاں توں گھبرا کے اپنے راہ نوں چھڈ دا نہیں سگوں
ثابت قدمی دا ثبوت دیندا اے تے اپنی منزل تیکر اپڑا اے۔ اجیہی منزل جیہدے بارے اوہنوں
آپ وی پتا نہیں کہ اوہ کتھے اے۔ ایہو سیف الملوک دے کردار دی انفرادیت اے جیہڑی قصے
وچ موجود ہو کر داراں دے نال نال مافوق الفطرت کرداراں دے ہوندا ہواں دی اوہنوں
نمایاں کردی اے میاں محمد بخش سیف الملوک نوں انج ہلا شیر دی دیندے نیں:

جھل جھل ہار نہ ہاریں ہمت بکدن پھری پاسا
بھکھا منگن چڑھے محمد اوڑک بھر دا کاسا (۲۲)

آکھیا جاندا اے پئی کسے وی قصے یاں داستان دا ہیرو اپنے خالق دی شخصیت دا عکاس
ہوندا اے۔ قصہ سیف الملوک دے ہیرو دی شکل وچ شاید میاں صاحب اوہ کم کر گزرن دی آس
رکھدے نیں جیہڑے اوہ عام حیاتی وچ نہیں کر سکے۔ ایس حوالے نال ڈاکٹر اسلم رانا اپنے وچاراں
دا اظہار کجھ انج کردے نیں:

”شہزادہ سیف الملوک وادھوں ودھ سوہناں ہونا (ایہہ بھاویں ٹھیک اے کہ ہر داستان وادھ شہزادہ خوبصورت ای ہوندا اے)، اوہدا ات دا بہار، دلیر تے جنگجو ہونا، فیر اوہدا غیبی مورت اُتے عاشق ہونا تے سمجھناں دے سمجھاؤں دے باوجود اس صورت دی لبھت وچ من تن دھن دی بازی لا دینا تے اوہ وی ایس حالت وچ کہ مورت والی ہستی دا اُتہ پتہ تے تھاں لکانا وی معلوم نہیں۔ فیر راہ وچ عجیب و غریب مخلوقاں دے وس پیا۔ قلعیاں وچ دیواں دی قید وچوں شہزادی نوں آزاد کروانا تے اوہدی راہیں اپنی محبوبہ یعنی بدلیج الجمال دا تھوہ پتہ حاصل کرنا وغیرہ۔ اصل وچ ایہہ ساریاں اوہ کجھیاں رمزاں نیں، جیہڑیاں ایس قصے نوں اوہناں حقیقتاں نال ملاندیاں نیں، جیہڑیاں عملی حیاتی وچ میاں صاحب نوں پیش آئیاں۔“ (۲۳)

اک پاسے تاں سیف الملوک مرد کامل دا روپ وٹاندا اے جد کہ دوجے پاسے اوہ اک عام انسان دی اوس جدوجہد دی علامت اے جیہڑی اوہ اپنے حالات تے اپنے ماحول دا مقابلہ کرن لئی کردا اے۔ کیوں جے میاں صاحب دے دور وچ کشمیر تے پنجاب انتشار تے بد امنی دا شکار سن۔ ایہناں حالات نوں اوہناں اپنیاں اکھاں نال ویکھیا نے مڑ ایہو سارا کجھ اوہناں دے تخیل دا حصہ بن کے سیف الملوک دی صورت وچ ظاہر ہویا۔

ایس قصے وچ وی انجے ای ہوندا اے تے میاں صاحب دیاں خواہشاں حقیقت دا روپ دھار دیاں نظریں آؤندیاں نیں۔ ڈاکٹر عصمت اللہ زاہد ہوریں نے سیف الملوک دے کردار نوں اک ای میاں محمد بخش دا اپنا کردار قرار دیندیاں لکھدے نیں:

”سیف الملوک وچ اوہناں دا اپنا کردار سی اوہدے اندر جیہڑیاں صفتاں تے خوبیاں موجود نیں اوہ اصل وچ میاں صاحب دے اندر چھپے ہوئے انسان دا صحیح نقشہ اے۔“ (۲۴)

شہزادے سیف الملوک دی اک ہو ر خوبی اودا حسن تے خوبصورتی اے جیہڑی اوہنوں
نہ صرف ساریاں توں وکھرا کردی اے سگوں بدلیج الجمال اک پری ہوون دے باوجود اودے حسن
توں متاثر ہو کے اودے تے فدا ہو جاندا اے۔ میاں صاحب نے تاں سیف الملوک دی
تعریف کردیاں زمین تے آسمان دے قلابے اے ملا دتے نیں۔ آکھدے نیں:

نویں جوانی حُسنِ ارزانی ہر ہر نقش گمانی

سندر روپ دیوے چکارے جیو کر چن اسمانی (۲۵)

اک ہو ر تھاں تے اوہ انج لکھدے نیں:

متھا صاف سمند حسن دا جو بن چڑھیاں لہراں

تاب بیتاب کرے جیوں سورج روشن وقت دوپہراں (۲۶)

حتی گل تاں ایہہ دے پئی سیف الملوک دے کردار دے مال مال میاں محمد بخش دے
ایس سارے قصے دے سارے کردار ای علامتی نیں جیہناں راہیں میاں محمد بخش ہو ریں مختصر اکھراں
وچ وڈی توں وڈی گل کردے چلے گئے نیں۔ میاں صاحب فرماوندے نیں:

رمزاں مال پروتا سارا چاہئیں سمجھن ہارے

ہمت اگے مشکل آساں ہمت مرد نہ ہارے (۲۷)

☆☆☆☆☆

حوالے

- (۱) شفیع عقیل (ترجمہ اور مقدمہ): سیف الملوک، کراچی: انجمن ترقی اردو پاکستان، اشاعت اول، ۱۹۹۰ء، ص ۷۶
- (۲) اردو جامع انسائیکلو پیڈیا، لاہور: نشر و اشاعت شیخ نیاز احمد، شیخ غلام علی اینڈ سنز، جلد اول، سن ۵۷۷
- (۳) Halonen, S.J & Santrock, W.J Psychology Contests and Applictations,?: Me Graw Hill, 3rd eddition, 1999, P.385
- (۴) Ibid, P.385
- (۵) Ibid, P.385

(۶) رفیق جعفر، نفسیات کا ارتقاء، لاہور: اظہار سنٹر، ۱۹۹۸ء، ص ۲۳۷

- (۷) Wleiten, W & Lloyd, A,M Psychology applied to modern life, Canada:
F.S Creations, 2003, P.38
(۸) Ibid, P.38

- (۹) شریف کنجاہی، جھاتیاں، لاہور: عزیز بکڈپو، ۱۹۹۴ء، ص ۷۳
(۱۰) سیف الملوک، ص ۵۴، ۵۵
(۱۱) جھاتیاں، ص ۷۳
(۱۲) سیف الملوک، ص ۷۸
(۱۳) چھماہی کھوج، لاہور: شعبہ پنجابی یونیورسٹی اور اینٹل کالج، شمارہ ۵۲، جلد ۲۶، جنوری۔ جون ۲۰۰۳ء
ص ۱۷۸-۱۷۹
(۱۴) سعید بھٹا، ڈاکٹر؛ سانجھ وچار، لاہور: اے ایچ پبلشرز، ۱۹۹۷ء، ص ۶۸۹
(۱۵) سیف الملوک، ص
(۱۶) اوہی، ص ۹۴
(۱۷) سانجھ وچار، ص ۶۹۸
(۱۸) تنویر حسین، اصناف ادب اردو، لاہور: اورینٹ پبلشرز، ۱۹۹۳ء، ص ۶۹
(۱۹) سیف الملوک، ص ۳۵۲
(۲۰) اوہی، ص ۳۱۵
(۲۱) اوہی، ص ۲۳۸
(۲۲) اوہی، ص ۷۷
(۲۳) رمز روایت، ص ۲۵۷
(۲۴) عصمت اللہ زاہد، پروفیسر، ڈاکٹر، ادب سمندر، لاہور: اے ون پبلشرز، پنجویں وار، ۲۰۰۳ء، ص ۲۲۲
(۲۵) سیف الملوک، ص ۳۵۳
(۲۶) اوہی، ص ۳۵۳
(۲۷) سیف الملوک، ص ۵۰۱

